

RECENZE A REFERÁTY

Ekonomický růst

(Z. Vergner — M. Souček: Teoretické otázky ekonomického růstu v ČSSR; Svoboda, Praha 1967, 238 stran.)

Ústředním tématem úvah ekonomů na celém světě jsou problémy spojené s růstem jednotlivých národních i integrovaných ekonomik. Teorie ekonomického růstu, otázky spojené se zkoumáním jednotlivých aspektů růstu a jeho modelování jsou předmětem úvah velké většiny ekonomických teoretiků, kteří ve svých knihách a článcích se pokoušejí více či méně komplexně odpovědět na otázky ekonomické rovnováhy a dynamického růstu. K řešení problému přistupují s většími či menšími ambicemi na jejich uplatnění. Zatímco jedni nacházejí v modelech růstu adekvátnější nástroj ekonomické analýzy, další chtějí dát praktický návod k realizaci hospodářské politiky apod. Při velké spoustě úkolů a vysokých cílech nelze ovšem mluvit o ucelené teorii ekonomického růstu — reálně lze mluvit jen o modelech jednotlivých autorů, o různých aspektech zkoumání, neboť vypracovat teorii růstu v širokém slova smyslu je úkol vysoce náročný a stěží si lze představit, že by mohl být zvládnut jedincem, byť vysoce vědecky fundovaným. Přes obtížnost a náročnost úkolu vidíme, že problém ekonomického růstu je „centrálním problémem moderních hospodářských věd“ (R. Aron). Intenzita „sociální objednávky“ pro bádání v této oblasti byla a je v jednotlivých zemích různá a je snad paradoxem doby, že právě socialistická ekonomika přes všechna ujištění o „přednostech socialistické ekonomiky“ v oblasti temp růstu a plánovitém řízení národního hospodářství zaostala v teoretickém zkoumání růstu, i když marxistické ekonomické teorii patří nesporně prvenství v nastolení otázek růstu ekonomiky, jak o tom svědčí práce sovětských ekonomů dvacátých let (např. G. A. Feldmana).

Po řadě interních publikací angloamerických autorů vydaných na našich teoretických pracovištích a po vydání práce polského ekonomy prof. M. Kaleckého „Náčrt teorie růstu socialistické ekonomiky“ (Praha 1966) přichází na knižní trh v atraktivní edici *Ekonomie a společnost* kniha dvou pracovníků Výzkumného ústavu národohospodářského plánování v Praze.

Autoři v ní publikují úvahy, které jsou spojeny s celou širokou několikaletou činností Výzkumného ústavu národohospodářského plánování¹ a považují ji za „další podklad k široké teoretické ekonomické diskusi“, i když jako podklad k diskusi přichází k široké čtenářské veřejnosti s dosti velkým zpožděním, způsobeným naší chronickou nemocí — příliš dlouhými nakladatelskými dodacími lhůtami (pochopitelně také postihují i naši recenzi).

V knize se prolínají v podstatě dvě roviny úvah, jednak obecné otázky ekonomické rovnováhy a růstu, jednak se zaměřují na konkrétní problémy růstu československé ekonomiky, přičemž vycházejí z uskutečněné analýzy vývoje čs. hospodářství. V kapitole VI, nazvané Všeobecný rámec dlouhodobé prognózy ekonomického růstu, nás autoři seznamují s metodologií postupu zpracování ekonomického růstu, přičemž — jak zdůrazňují — jím nejde o „přípravu nějakých

¹ V souvislosti s recenzí pokládáme za důležité popřát pracovníkům Výzkumného ústavu národohospodářského plánování v Praze hodně pracovních úspěchů v dalším desetiletí jejich podnětné práce. Uplynulých 10 let 1957—1967 je poznamenáno problémy organizační a кадровé výstavby ústavu, snahou o pojetí předmětu výzkumu, úsilím o přechod od řešení dílčích aktuálních problémů hospodářské praxe ke zkoumání globálních otázek ekonomického růstu ČSSR i světové ekonomiky a v neposlední řadě rychlým přehodnocováním výchozích teoretických ekonomických premis. Podrobný přehled výzkumných prací a ekonomických informací, organizace ústavu, zhodnocení historie a plány do budoucna může čtenář získat v publikaci *Deset let VÚNP*.

metodických pokynů a formulářů“, ale o otázky na výsost důležité při určování „trajektorii přechodu“. Ze zkušenosti ústavu i zkušenosti např. francouzských plánovatelů vyplývá, že při dlouhodobém plánování přináší pozitivnější výsledky „primitivní“ metody postupných aproximací, zatímco elegantní ekonometrické modely nám budou zatím užitečnější při odhalování problémů, resp. zkoumání některých ekonomických vazeb nebo důsledků určitých opatření hospodářské politiky. Značně neradostným zjištěním čtenáře je konstatování obtíží s volbou výchozího období pro extrapolaci výpočty, kdy vedle již známých problémů naši statistické praxe přistupuje nutnost opírat se pouze o velmi krátké období let 1955–1960 jako údobí relativně nejstabilnějšího v našem poválečném vývoji. Jak ukázaly první propočty uskutečněné v předchozích letech, základní údaje, promítnuté na 20 let předpředu, by přivedly ekonomiku (dokonce i bez ohledu na vývoj po roce 1960) do krajně nepříznivé situace. Skutečně se zdá, že tvůrcům dlouhodobé prognózy zbývá jediný argument, že „bylo vybráno menší zlo“.

Již delší dobu se mezi marxistickými ekonomickými teoretiky diskutuje o pojtu národního důchodu, jehož dosavadní teoretická koncepce i statistické zachycování je v moderní industriální společnosti neudržitelné. V uvedené knize se setkáváme s podporou snah o změnu ve smyslu zaměny národního důchodu veličinou národní produkt (tj. národní důchod plus odpisy výrobních základních fondů), resp. jiným radikálním řešením.

Úvahu o ekonomickém růstu si nelze představit bez základních zahraničních obchodních vazeb. Tomuto problému je věnována V. kapitola, která je zaměřena především na styky v oblasti RVHP. Anž bychom podrobně rozebírali naši surovinovou a materiálovou situaci, lze v jednom souhlasit se závěry autorů (str. 178–179) o potřebě důsledně se rozloučit s představou o trvalé možnosti dovozu surovin a potravin za produkty zpracovatelského průmyslu. Těžko si dovedeme ještě dnes představit zastance dříve tolik proklamované koncepce o „čs. socialistické kovárně“, která bude mít nenasytné trhy ve všech socialistických zemích, ale bohužel „dítko“ zmíněné koncepce nám zůstalo, tj. nevyhovující odvětvová struktura čs. hospodářství. Hluboké rozdíly v ekonomické úrovni zemí RVHP a rozvoj styků s kapitalistickými státy nesporně ovlivňují intenzitu styků mezi členskými zeměmi RVHP a pro naši ekonomiku z toho vyplývají dosti nepříjemné důsledky spojené s obnovováním tradičních hospodářských styků s některými kapitalistickými zeměmi, protože řada našich exportních odvětví pracuje v podstatně horších podmínkách než před lety.

Při studiu literatury o ekonomickém růstu se setkáváme s různou interpretací pojmu „ekonomický růst“, pod nímž někteří autoři rozumějí např. růst národního důchodu, společenského produktu, spotřeby nebo výroby v čase, resp. přírůstek uvedených veličin na jednoho obyvatele. Autoři recenzované knihy přecházejí definiční nejednotnost obecnou formulací „ekonomický růst je růstem těch hospodářských veličin (ukazatelů), které společnost používá pro souhrnné vyjádření ekonomické úrovně“ (str. 128), čímž se pokoušejí sjednotit rozličné definice. Pro vyjádření téže skutečnosti však existují vedle pojmu „růst“ i výrazy „rozvoj“ nebo „hospodářský pokrok“, které často splývají v synonymum, i když při důkladnějším rozboru vidíme, že jasnější vymezení obsahu pojmu by bylo užitečnější.

Zatím nelze mluvit o obecné teorii ekonomického růstu, která by přehledně, systematicky a vyčerpávajícím způsobem rozebírala faktory růstu, spíše existují jednotlivé teorie, resp. modely, které akcentují různé kvantitativní závislosti mezi jednotlivými faktory růstu. Zdá se, že předmět zkoumání je omezen pouze na „kvantitativní stránku ekonomického růstu“, bez přihlídnutí ke kvalitě ekonomických procesů, tj. bez zkoumání vzájemných závislostí vlivu materiální a společenské stránky procesu růstu. S komplexnějším pohledem, bližším ekonomické realitě, setkáváme se u teoretiků sociologického směru (např. W. W. Rostow, W. A. Lewis); snad nelze plně souhlasit s názorem, který obecně výtýká nemarxistické teorii růstu absenci kategorie ekonomických vztahů, resp. to, že tyto kategorie sice nějak na okraji zaznamenává, ale ve vlastním provedení kvantitativní analýzy jaksí přechází (str. 26). Mohli bychom konstatovat, že společenská stránka procesu ekonomického růstu zůstává v nemarxistické teorii pouze postulátem, zatímco např. u M. Kaleckého je základní činitel — ekonomické vztahy — implicitně obsažen v jeho modelu. Přihlédneme-li však ke konkrétnímu vývoji socialistické ekonomiky, vidíme — a současně úvahy o změnu modelu fungování to potvrzují —, že „institucionální faktory růstu“ mohou působit stejně decelerčně jako v ekonomice kapitalistické, která cestou různě intenzivních společenských konfliktů hledá řešení rozporů. Omezenost nemarxistické teorie růstu lze spatřovat v tom, že připouští kvalitativní změny, nepřesahující rámec kapitalistického systému, nepřihlížíme-li k možnostem strukturálních změn vyspělého kapitalismu.

V druhé části druhé kapitoly, věnované ekonomickému růstu, jeho kritériím a faktorům, vrací se autoři k postulátům marxistické ekonomické teorie souvisejícím s proporcemi mezi první a druhou skupinou společenské výroby. Přesto, že byl tzv. přednostní růst výroby výrobních prostředků před výrobou spotřebních předmětů již několikrát objasňován ve snaze napravit mylné

představy „období výkladu textu“, dosti často se v denní praxi setkáváme s nesouhlasem těch, kteří se domnívají, že na obecné platnosti postulátu nelze nic měnit.

Následující kapitola shrnuje důsledky analýzy vývoje čs. ekonomiky, výsledky dostatečně známé jako stav nerovnováhy, jehož řešení je nesporně komplikovanou a dlouhodobou záležitostí. Poněkud spekuláční nebo nejasné vyjádření vidíme ve snaze přisoudit čs. ekonomice „dosahovat tempa odpovídající jejímu socialistickému charakteru“ (str. 105). Bylo by na místě položit si otázku: Jaká tempa jsou charakteristická pro socialismus? Na jiném místě při hledání základních hledisek pro hodnocení míry ekonomického růstu zjišťujeme, že „proces vyrovnávání ekonomické úrovně může a musí probíhat jen na bázi maximalizace celkové míry růstu socialistické světové soustavy, neboť je její integrální součástí...“ (str. 108) „...tak se může světová socialistická soustava (a její součástí) dlouhodobě reprodukovat jako socialistická. Maximální tempa růstu ve snaze „dohnat a předejnat“ přivedly řadu socialistických ekonomik spíše do stavu ekonomické nerovnováhy než k vyřešení základního úkolu socialistické společnosti naší doby.

Čtvrtá kapitola, nazvaná velmi obecně „Reprodukce zdrojů ekonomického růstu“, je svým způsobem nejdůležitější částí knihy. Autoři v ní teoreticky objasňují svůj názor na možnosti řešení „velké alternativy“ československého národního hospodářství. V čem spočívá tato „velká alternativa“? Je známo, že v ČSSR došlo počátkem šedesátých let ke ztrátě tempa ekonomického růstu. Tento negativní jev byl ještě zesílen zvyšující se ekonomickou nerovnováhou. Existují dvě možnosti řešení této nezavidělné situace: buď je možné nejprve konsolidovat hospodářství (tzn. vyřešit problém nerovnováhy) a na základě toho nastoupit k dalšímu rychlejšímu růstu, nebo naopak nejprve obnovit tempo růstu podstatným zvýšením míry akumulace. Autoři práce výslovně volí druhou možnost a tato myšlenka se táhne jako červená nit i zbývajícimi částmi knihy. Teoretickým opodstatněním tohoto pojetí jsou některé práce z teorie růstu, zejména ty, které se zabývají problematikou nastartování ekonomického růstu. Podle těchto teorií je nízká míra růstu příčinou nízké míry růstu a naopak vysoká míra růstu příčinou vysoké míry růstu. Je na první pohled zřejmé, že tyto teorie mají určitý racionální podklad. V rychle rostoucí ekonomice se skutečně, za určitých předpokladů, reprodukuje zdroj růstu rychleji než v ekonomice s nízkou mírou růstu. Teorie růstu tento princip velmi široce zkoumají, dalo by se dokonce tvrdit, že je to ústřední bod těchto teorií. Souvislost mezi mírou akumulace a tempem růstu je v růstových modelech, zcela oprávněně, naprosto zřejmá. Jedna věc je však, bohužel, model a druhá věc je reálná skutečnost. Spory o řešení „velké alternativy“ totiž nejsou ani zdaleka akademickými diskusemi. Názory autorů recenzované práce jsou pouze teoretickým podkladem volání našich centrálních plánovačů po nové investiční vlně. To z recenzované práce bezprostředně vyplývá. Abychom mohli posoudit, zda je toto volání oprávněné, vraťme se k již citovaným teoriím růstu. Všechny tyto teorie jsou založeny na předpokladu, že mezi investicemi (při nejmenším, v jiných modelech jsou uvažovány i jiné faktory) a růstem národního důchodu existuje v podstatě přímá úměrnost, to znamená, že — v určitých mezích — s růstem investic roste i národní důchod. Teorie růstu implicitně předpokládají, že tyto investice jsou alespoň průměrně efektivní a strukturálně odpovídající technickému pokroku. Až tudíž je vše v nejlepšímu pořádku, protože mají-li růstové modely prokázat určité podstatné souvislosti, musí tuto banalitu předpokládat. Autorům práce však nejde o vytváření těchto modelů, ale o jejich aplikaci na poměry československého hospodářství. To je samozřejmě snaha záslužná a chválehodná, pokud se ovšem bere v úvahu hospodářská realita. Tu však oba autoři respektují jen málo, velmi málo. V zájmu zvýšení tempa růstu volají po záměrných zásazích při rozdělování národního důchodu, po zvýšení míry akumulace na úkor fondu spotřeby. Tyto zásahy však mohou mít svoje oprávnění pouze v tom případě, že budou splněny ony banální implicitní předpoklady růstových modelů. To si autoři uvědomují, neboť na str. 122 píší: „Opatření, o nichž mluvíme, je možno uskutečnit pouze pod podmínkou, že v systému fungování ekonomiky existují záruky, že dodatečné zdroje se budou reprodukovat co nejrychleji...“ Existují však skutečně takovéto záruky? To je, mírně řečeno, velmi sporné. A stavět na takovýto základěch národohospodářskou koncepci je velmi nejsporné.

Vraťme se nyní k souvislosti ekonomického růstu s ekonomickou rovnováhou. Dnešní nerovnováha našeho národního hospodářství je charakterizovaná převahou poptávky nad nabídkou. Za těchto okolností je fungování nové soustavy hospodářství, od níž si právem hodně slibujeme, velmi ztížené. Od nové soustavy otekváme především uvolnění mimoinvestičních faktorů růstu a zvýšení efektivnosti investic. Dokud tato soustava nebude plně působit, ony záruky, o nichž autoři mluví, v systému fungování ekonomiky existovat nebudou. Z tohoto hlediska je třeba zkoumat, jaký vliv by měla nová investiční vlna na ekonomickou rovnováhu. Její vliv by byl jednoznačný: nutně by musela zvýšit amplitudu odchylky od rovnováhy. To znamená, že by ještě více zdůraznila všeobecnou převahu poptávky nad nabídkou, upevnila by trh výrobce, fakticky znemožnila fungování ekonomické soustavy řízení. Není ostatně třeba chodit daleko do historie, abychom našli příslušnou analogii. Nová soustava řízení z r. 1958 byla, jak známo, pohřbena mohutnou investiční

vlnou třetí pětiletky. Plán vyčerpá kapacity podniku natolik, že trh se stal iluzí. Něco obdobného by nás muselo čekat i v případě nové investiční vlny.

Velmi si ceníme úvah o inflaci, jež přináší nové pohledy na tuto problematiku. I když závěry autorů nejsou originální — přejímají názory pracovníka VÚNP Antonína Brůzka — je třeba velmi kladně hodnotit jejich zařazení do širšího kontextu této práce. Určitého typu inflace lze skutečně využít jako faktoru ekonomického růstu, a to přinejmenším v dvou směrech: 1. Prostřednictvím předstihu růstu cen před růstem mezd (time lags) lze získat dodatečně akumulacní zdroje. Tento způsob získávání dodatečných zdrojů může být — za určitých předpokladů — účinnější než jednorázový zásah do rozdělování národního důchodu. Inflace tak může uvolňovat investiční faktory růstu. 2. Mírná a řízená inflace představuje fakticky jedinou možnost, jak provést v ČSSR denivelaci mezd. Může tedy zprostředkovat uvolnit některé mimoinvestiční faktory růstu.

Pátá kapitola je věnována podmínkám hospodářské spolupráce socialistických zemí. Do logiky celé práce však nezapadá. Zdá se, že je spíše daní oblihu. Tím nechceme říci, že by snad byla napsána špatně. Naopak, obsahuje velmi zasvěcený rozbor vztahů výrobní struktury a ekonomické úrovně států RVHP. Tento vztah je nepochybně hlavní příčinou neuspokojivého fungování RVHP. Příčinou jsou tedy objektivní hospodářské podmínky. Proto autoři zcela správně neposuzují vyhlídky mezinárodně socialistické dělby práce příliš optimisticky.

Šestá kapitola se zabývá velmi důležitou problematikou dlouhodobé prognózy hospodářského vývoje. Velmi správně rozlišují pojmy dlouhodobá prognóza a dlouhodobé plánování. Směřování těchto pojmů způsobilo v minulosti mnoho zbytečných nedorozumění. Dále autoři rozebírají možnosti využití dosavadních růstových modelů (Kalecki, Harrod—Domar, Cobb—Douglas) k ekonomické prognóze. Velmi správně uvádějí, že je nejdříve důležité spolehlivě odhadnout souvislosti mezi faktory ekonomického růstu. V tom je hlavní význam růstových modelů pro praktické stanovení dlouhodobé prognózy.

Poslední kapitola je věnována problémům ekonomické rovnováhy. Autoři zkoumají podmínky rovnováhy v různých modelech (Marx, Keynes, Harrod, Kalecki). Výklad těchto modelů však není organicky svázán s návrhy autorů na řešení nerovnováhy v ČSSR. To je ovšem velký nedostatek většiny prací tohoto druhu.

Závěrem je třeba říci, že práce „Teoretické otázky ekonomického růstu v ČSSR“ je velmi cenným příspěvkem naší teoretické fronty k aktuálním otázkám československého národního hospodářství. Na tom nic nemění skutečnost, že názory obou autorů na obnovení dynamiky růstu jsou diskusní.

Miroslav Nováček, Vojtěch Netik

Marxismus a současná sociologie

V posledních letech dochází v socialistických zemích k novému postupnému rozvoji sociologie. Je to jeden z projevů snahy o hlubší poznání současné složité společenské reality, o spolehlivější orientaci v této skutečnosti a o její objektivnější hodnocení. Poněvadž však sociologie nebyla dlouho rozvíjena jako samostatná věda, vystupuje dnes do popředí řada otázek, na které nebyla dosud dána odpověď, ačkoli jde o otázky základního významu. Především je to problém rozvoje marxistické sociologie jako systematické vědy o společnosti. Řešení této otázky je do značné míry znesnadňováno poměrně malým rozsahem speciální sociologické literatury z jednotlivých společenských oblastí a poměrně úzkou institucionální a výzkumnou základnou. Ještě neutěšenější je situace v oblasti literatury, která by přinášela fundovaná a podnětná stanoviska v konfrontaci marxistické sociologie s četnými nemarxistickými sociologickými školami na Západě.

Proto se zájemem byla u nás přijata práce polské pracovnice v oboru sociologie Marie Hirszowiczové „Sociologické konfrontácie“ (VPL, Bratislava 1966, str. 324), která vyšla ve slovenském překladu. Z podtitulu práce „Marxismus a současná sociologie“ lze usuzovat na úkol, který si autorka vytýčila: pokusit se kritickou analýzou a konfrontací marxistické a nemarxistické sociologie ukázat na možnosti marxismu jako sociologické teorie při vědeckém řešení aktuálních společenských problémů. V devíti kapitolách, na které je celá práce rozčleněna, pojednává autorka o závažných metodologických a teoretických problémech, jako je např. místo marxismu v současných vědách o společnosti, možnost vytvoření jedné integrované sociologie, moderní interpretace Marxe, funkcionalismus v sociologii, vztah sociologie a ekonomie, problematika industriální společnosti, otázky obecné teorie tříd, vztah ideologie a vědy.

Autorka si na počátku svých úvah klade otázku možnosti integrace sociologie. Za její překážku pokládá třídní hlediska pramenící z protikladnosti zájmů jednotlivých tříd v třídní společnosti. Bázi, na které by integrace sociologie byla možná, vidí v historickém materialismu. V rámci